

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ STRATEGIC BENCHMARKS FOR THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

УДК 330.341

Верхоглядова Н.І.

д.е.н., професор,
проректор з навчальної
та науково-педагогічної роботи
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

Кононова І.В.

к.е.н., доцент кафедри обліку,
економіки й управління персоналом
підприємства
Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури

У статті розглянуто стратегії розвитку соціально-економічних систем, вивчено її сутність та виявлено відмінні риси. Розглянуто основні елементи стратегії розвитку національної економіки. Запропоновано здійснювати вибір стратегії розвитку з використанням матричного методу. Досліджено основні види стратегій та умови вибору залежно від стійкості розвитку соціально-економічної системи. Розглянуто стратегічні орієнтири розвитку національної економіки на сучасному етапі її функціонування.
Ключові слова: соціально-економічна система, національна економіка, розвиток, стратегія розвитку, стійкість розвитку, стратегічні орієнтири.

В статье рассмотрены стратегии развития социально-экономических систем, изучена ее сущность и выявлены отличительные черты. Рассмотрены основные элементы стратегии развития национальной экономики. Предложено осуществлять выбор стратегии развития с использованием матричного метода. Исследованы основные виды стратегий и условия их выбора в зависимости от устойчивости

развития социально-экономической системы. Рассмотрены стратегические ориентиры развития национальной экономики на современном этапе ее функционирования.

Ключевые слова: социально-экономическая система, национальная экономика, развитие, стратегия развития, устойчивость развития, стратегические ориентиры.

In the article the strategies of development of socio-economic systems are considered, its essence is studied and distinctive features are revealed. The main elements of the national economy development strategy are considered. It is proposed to select a development strategy using the matrix method. The main types of strategies and conditions of their choice are investigated depending on the sustainability of the development of the socio-economic system. The strategic benchmarks for the development of the national economy at the present stage of its functioning are considered.

Key words: socio-economic system, national economy, development, strategy of development, strategic reference points.

Постановка проблеми. Розвиток національної економіки є складним та суперечливим процесом, який потребує підвищеної уваги з боку дослідників у галузі управління національною економікою. Основними проблемами, вирішення яких набуває надзвичайної актуальності в умовах підвищеного рівня мінливості зовнішнього середовища, є проведення аналізу основних показників, що характеризують розвиток національної економіки, виявлення притаманних їм тенденцій та встановлення на цій основі стратегічних орієнтирів розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань розвитку соціально-економічних систем (як на мікро-, так і на макрорівні) присвячені наукові роботи багатьох дослідників, серед яких М. Афанасьєв, В. Рогожин, В. Рудика [1], І. Богатирьов [2], М. Бурмака [3], Ю. Погорелов, Д. Воронков [4], Н. Мала, О. Грабельська [5] тощо.

Серед науковців, що досліджували стратегію, варто виокремити прибічників різних підходів до її трактування. По-перше, А. Чандлер [6], К. Ендрюс [7] та І. Бланк [8] розглядали стратегію процесом визначення довгострокових цілей та шляхів досягнення.

Інші науковці, серед яких варто вказати на таких, як Б. Карлофф [9] та Л. Швайка [10], визначали стратегію певним планом (моделлю, програмою) дій, виконання яких дозволить досягти поставленої мети. Схожими є погляди на сутність стратегії і багатьох інших науковців,

зокрема М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі [11], В. Герасимчук [12], М. Мартиненко, І. Ігнат'єва [13] тощо.

Згідно з підходом М. Туленкова, стратегію можна визначити установленою на досить тривалий період сукупністю норм, орієнтирів, напрямів, сфер, способів і правил діяльності, що забезпечують зростання і високу конкурентоспроможність організації, які зміцнюють позиції на ринку, підвищують здатність до виживання в умовах конкуренції [14].

Інші науковці трактують стратегію як певний комплекс ухвалення рішень, напрямів діяльності [15], створення унікальної та вигідної позиції, яка передбачає певний набір видів діяльності [16], систему й механізм, що реалізується в умовах відсутності точної та детальної картини майбутнього [17].

Таким чином, серед науковців немає одностайності щодо сутності поняття «стратегія» та чітко визначеного підходу до визначення стратегічних орієнтирів розвитку, особливо на рівні національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення науково-методичних аспектів визначення стратегічних орієнтирів розвитку національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було встановлено під час аналізу поглядів науковців, управління розвитком соціально-економічних систем потребує розроблення страте-

гії розвитку. Розглянувши особливості стратегії в контексті забезпечення розвитку соціально-економічних систем, можна виокремити такі риси стратегії розвитку соціально-економічної системи:

- стратегія розробляється з орієнтацією на майбутнє й застосовується протягом тривалого періоду;
- реалізація стратегії починає реалізовуватися і в поточному періоді;
- стратегія є інструментом реакції на мінливе зовнішнє середовище;
- стратегія визначає основні напрями розвитку соціально-економічної системи;
- стратегія розробляється в умовах повної або часткової невизначеності на основі неповної та недостатньо точної інформації;
- стратегія потребує постійних уточнень під час реалізації;
- стратегія є підґрунтям якісних перетворень у системі.

Під інструментами реалізації стратегії розвитку більшість авторів розуміють вибір напрямів та адаптацію курсів дій щодо розміщення, розподілу та координації ресурсів, урахування позиції у навколишньому середовищі.

Стратегія розвитку враховує зміни зовнішнього середовища, котрі можуть вплинути на рівень досягнення поставлених цілей, та забезпечує завчасну й адекватну реакцію на них під час використання усіх наявних ресурсів.

Якщо говорити про елементи стратегії розвитку, то до них, на нашу думку, варто включити:

- головну мету розвитку соціально-економічної системи;

- стратегічні альтернативи (сценарії розвитку), що формуються залежно від мінливості зовнішнього середовища;

- драйвери розвитку, які обираються залежно від стійкості розвитку системи;

- заходи щодо реалізації альтернатив;

- забезпечення реалізації стратегії (ресурсне);

- прогностичні результати реалізації стратегії.

Складники стратегії розвитку соціально-економічних систем різного рівня (підприємства, галузі, регіону чи національної економіки) наведено на рис. 1.

Очевидно, що між складниками стратегії розвитку існує тісний взаємозв'язок. Отже, важливою характеристикою є гнучкість елементів стратегії, що необхідна для пристосування до особливостей як об'єкта, так і суб'єкта стратегії.

При цьому перш ніж розробляти стратегії розвитку соціально-економічної системи необхідно визначитися з її видом, що залежить від двох аспектів:

- стійкості розвитку соціально-економічної системи;

- мінливості зовнішнього середовища її функціонування.

Слід зауважити, що з метою вибору виду стратегії розвитку доцільно побудувати матрицю, яка буде враховувати ці два аспекти та визначає те, який саме вид стратегії має обиратися залежно від того, якою є комбінація рівня стійкості розвитку соціально-економічних систем та рівня мінливості зовнішнього середовища.

При цьому коефіцієнт стійкості розвитку соціально-економічної системи може набувати значень, які свідчать про абсолютно стійкий, відносно стійкий, відносно нестійкий або абсолютно нестійкий розвиток. Щодо мінливості зовнішнього серед-

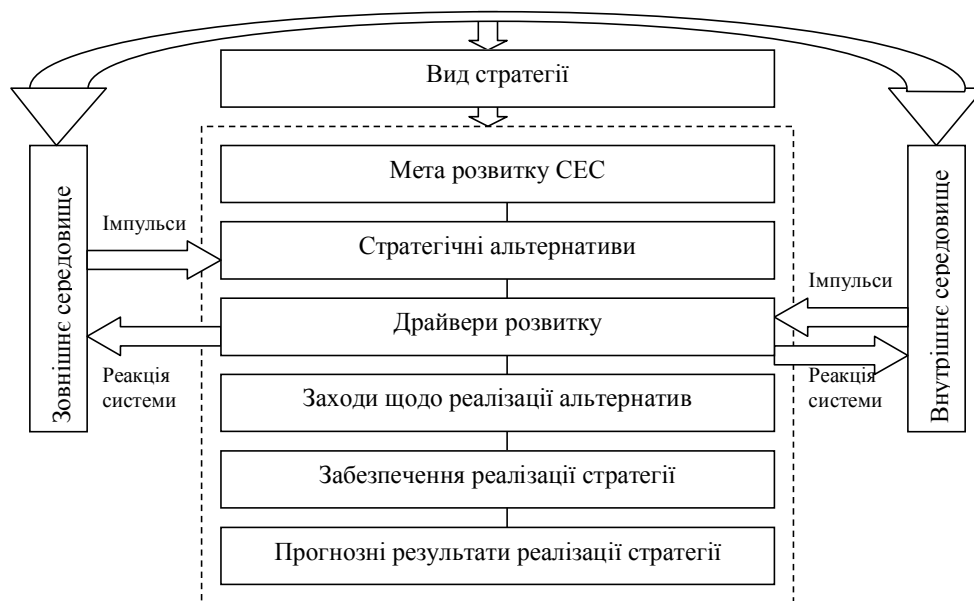

Рис. 1. Складники стратегії розвитку соціально-економічних систем

Джерело: побудовано автором

овища, то вона може мати надзвичайно низький, низький, середній та високий ступінь.

Матриця вибору виду стратегії розвитку соціально-економічної системи наведена в таблиці 1.

Із врахуванням досягнутого рівня стійкості розвитку соціально-економічної системи та ступеня мінливості її зовнішнього середовища пропонується обрати вид стратегії, що відповідає певному квадранту матриці, наведеної в таблиці 1.

Як видно з таблиці, всі стратегії можна розподілити на чотири основні види, а саме: пасивну, активну, реактивну та проактивну.

Розглянемо стратегії розвитку соціально-економічної системи що враховують взаємодію із зовнішнім середовищем більш детально:

– пасивна стратегія, що застосовується тоді, коли соціально-економічна система відзначається абсолютно стійким розвитком та надзвичайно низьким або низьким ступенем мінливості стану зовнішнього середовища або у разі відносно стійкого розвитку за надзвичайно низького ступеня мінливості зовнішнього середовища. Ця стратегія будується на вичікуванні змін зовнішнього середовища та не передбачає активної реакції на них;

– активна стратегія, що застосовується за відносно та абсолютно нестійкого розвитку та надзвичайно низькій мінливості стану зовнішнього середовища, а також у разі відносно стійкого, відносно нестійкого та абсолютно нестійкого розвитку за умови низької мінливості зовнішнього середовища. Передбачає активну зміну системи у відповідь на зміну стану середовища;

– реактивна стратегія, що застосовується у разі абсолютно стійкого, відносно стійкого або відносно нестійкого розвитку за середньої мінливості стану зовнішнього середовища, а також у разі абсолютно стійкого та відносно стійкого розвитку за високої мінливості. Ця стратегія передбачає надзвичайно оперативну реакцію на зміну зовнішнього середовища;

– проактивна стратегія, що застосовується у разі абсолютно нестійкого розвитку та середній мінливості середовища, а також у разі відносно та абсолютно нестійкого розвитку за умови високої мінливості зовнішнього середовища. Проактивна стратегія базується на передбаченні подальших змін зовнішнього середовища та змін внутрішніх

параметрів функціонування системи до того, як зміни середовища відбулися.

На рис. 2 наведено результати оцінки стійкості національної економіки України за 2009–2016 роки.

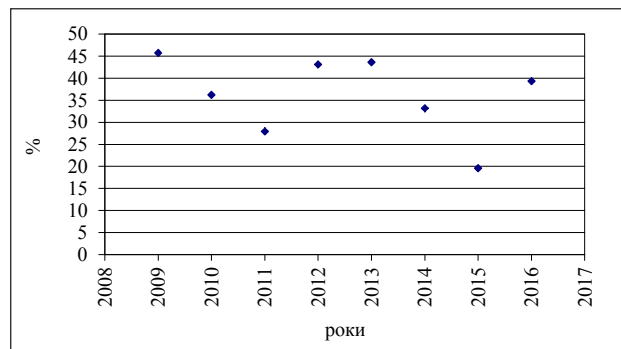

Рис. 2. Показник стійкості розвитку національної економіки за 2009–2016 роки

Джерело: побудовано автором на основі розрахунків за даними джерела [18]

Із рисунку видно, що коефіцієнт стійкості національної економіки вирізняється суттєвими коливаннями. Інтерпретація показника стійкості розвитку здійснюється за шкалою:

- менше 17% – абсолютно стійкий розвиток;
- 17–33% – відносно стійкий розвиток;
- 35–40% – відносно нестійкий розвиток;
- 40–60% – абсолютно нестійкий розвиток

Як видно з даних рисунку, розвиток національної економіки впродовж всього періоду є відносно або абсолютно нестійким (за винятком 2011 та 2015 року, коли розвиток можна було вважати відносно стійким).

На рис. 3 наведено результати оцінки мінливості зовнішнього середовища національної економіки України за 2009–2016 роки.

Інтерпретація показника мінливості зовнішнього середовища пропонується здійснювати за шкалою:

- менше 17% – надзвичайно низький ступінь мінливості;
- 17–33% – низький ступінь мінливості;
- 35–40% – середній ступінь мінливості;
- 40–60% – високий ступінь мінливості.

У таблиці 2 наведено результати вибору оптимального виду стратегії розвитку, яку варто було б

Таблиця 1

Матриця вибору виду стратегії розвитку соціально-економічної системи

Стійкість розвитку соціально-економічної системи	Мінливість зовнішнього середовища			
	Надзвичайно низький ступінь	Низький ступінь	Середній ступінь	Високий ступінь
Абсолютно стійкий розвиток	Пасивна	Пасивна	Реактивна	Реактивна
Відносно стійкий розвиток	Пасивна	Активна	Реактивна	Реактивна
Відносно нестійкий розвиток	Активна	Активна	Реактивна	Проактивна
Абсолютно нестійкий розвиток	Активна	Активна	Проактивна	Проактивна

Джерело: складено автором

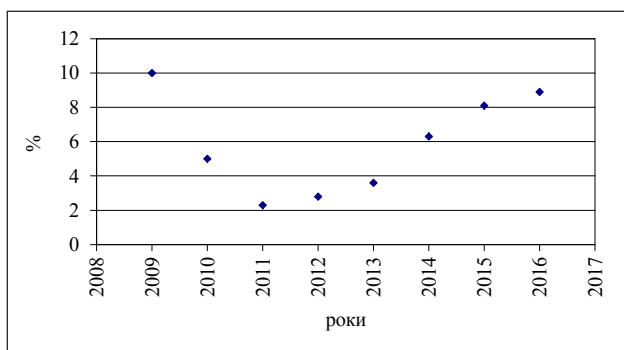

Рис. 3. Показник мінливості зовнішнього середовища національної економіки за 2009–2016 роки

Джерело: побудовано автором

обрати в конкретних умовах на основі отриманих результатів оцінки стійкості національної економіки та мінливості її зовнішнього середовища.

Як видно з даних таблиці, лише у 2011 році допускалось застосування пасивної стратегії розвитку національної економіки. За всіма іншими роками досліджуваного періоду видно, що найоптимальніше зупинити свій вибір саме на активній стратегії розвитку.

Саме з урахуванням виду обраної стратегії мають розроблятися стратегічні орієнтири розвитку національної економіки. Із цією метою проводиться аналіз стратегічних альтернатив, спрямованих на покращення тих чи інших показників розвитку національної економіки. Серед показників, які використовувались для визначення рівня розвитку соціально-економічних систем, було обрано ті, покращення яких є найбільш доцільним, адже може призвести до непропорційно більшого підвищення рівня розвитку. Такими показниками є ВВП України, обсяги капітальних інвестицій, витрати на освіту, витрати на охорону навколишнього середовища, питомі витрати на інноваційну діяльність та питома вага витрат на освіту та охорону навколишнього середовища у ВВП.

Динаміка ВВП України за 2005–2016 роки, яка свідчить про нестабільність значень досліджу-

ваного показника. Чітко простежується циклічність змін ВВП України протягом досліджуваного періоду. Так, 2005–2007 та 2010–2012 роки характеризувались зростанням ВВП, 2008 та 2013 роки – його стабілізацією, а у 2009 році та у 2014–2016 роках відбувалось падіння ВВП України. В цілому, за 2005–2016 роки ВВП країни зріс лише на 9366,7 млн. євро або на 12%, що пов'язане в основному зі зростанням цін, а не фізичних обсягів ВВП.

Обсяг капітальних інвестицій у національне господарство України має коливання подібні змінам ВВП. У цілому, за 2005–2016 роки сума капітальних інвестицій у перерахунку на європейську валюту не лише не зросла, а й зменшилась, до того ж досить суттєво (на -1834,3 млн. євро або на 15,06%).

У 2005–2013 роки обсяг витрат на освіту мав тенденцію до зростання. Упродовж 2015–2016 років витрати на освіту скоротились, сягнувши практично початкового рівня. Зміна витрат на освіту за досліджуваний період склала 63,6 млн. євро або 4,93%.

Зміна витрат на охорону навколишнього середовища по Україні за 2005–2016 роки засвідчує, що динаміка цього показника вирізняється хвилеподібними коливаннями. У цілому, за досліджуваний період відбулося скорочення суми витрат на охорону навколишнього середовища на -647,7 млн. євро, або на 43,16%.

Величина питомих витрат на інноваційну діяльність мала загальну тенденцію до зростання впродовж 2005–2013 років, яке змінилось суттєвим падінням. У цілому за досліджуваний період питомі витрати на інноваційну діяльність знизилась на 4,69 євро, або на 30,36%.

Питома вага витрат на освіту за досліджуваний період знизилась з 1,86 до 1,54%, а питома вага витрат на охорону навколишнього середовища – з 2,16 до 0,98%.

Саме на покращення значень за перерахованими показниками має орієнтуватися стратегія розвитку національної економіки України.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, було розглянуто особливості стратегії роз-

Таблиця 2

Оптимальний вибір виду стратегії розвитку національної економіки

Рік	Стійкість розвитку	Мінливість зовнішнього середовища	Вид стратегії розвитку
2009	відносно нестійкий	низький ступінь мінливості	активна
2010	відносно нестійкий	низький ступінь мінливості	активна
2011	відносно стійкий	надзвичайно низький ступінь мінливості	пасивна
2012	абсолютно нестійкий	надзвичайно низький ступінь мінливості	активна
2013	абсолютно нестійкий	надзвичайно низький ступінь мінливості	активна
2014	відносно нестійкий	низький ступінь мінливості	активна
2015	відносно стійкий	низький ступінь мінливості	активна
2016	відносно нестійкий	низький ступінь мінливості	активна

Джерело: складено автором

витку соціально-економічних систем, досліджено основні її елементи. Запропоновано здійснювати вибір стратегії розвитку з використанням матричного методу. Досліджено основні види стратегій та умови їхнього вибору. Установлено стратегічні орієнтири подальшого розвитку національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьев Н., Рогожин В., Рудыка В. Управление развитием предприятия. Харьков: «ИНЖЭК», 2003. 184 с.
2. Богатирьев І. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. Київ, 2004. 24 с
3. Бурмака М. Дефініція поняття «розвиток соціально-економічної системи». Економічний розвиток: теорія, методологія, управління матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Будапешт – Валенсія – Київ, 2013. С. 250–251.
4. Воронков Д., Погорелов Ю. Розвиток підприємства: управління змінами та інновації: монографія. Харків: АдвАТМ, 2009. 436 с.
5. Мала Н., Грабельська О. Економічний розвиток підприємства: планування та моделювання. Вісник Національного університету «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 739. С. 22–28.
6. Чандлер А. Стратегия и структура. Москва: Мир, 1988. 464 с.
7. Andrews K. The Concept of Corporate Strategy, Dow Jones. Irwin, Homewood, 1971.
8. Бланк И. Торговый менеджмент. Киев: Украинско-Финский институт менеджмента и бизнеса, 1997. 408 с.
9. Карлофф Б. Деловая стратегия. Москва: Экономика, 1991. 239 с.
10. Швайка Л. Державне регулювання економіки : навч. посібн. Київ: Вид-во «Знання», 2006. 435 с.
11. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва: Дело, 1992. 702 с.
12. Герасимчук В. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: Навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2000. 360 с
13. Мартиненко М., Ігнатська І. Стратегічний менеджмент: Підручник. Київ: Каравела, 2006. 320 с.
14. Туленков Н. Ключевая позиция стратегического менеджмента в организации. Проблемы теории и практики управления. 1997. № 4.С. 104–107.
15. Дойль П. Менеджмент: стратегия и тактика. Санкт-Петербург: Питер, 1999. 560 с.
16. Портер М. Стратегия конкуренції / Пер. з англ. Київ: Основи, 1998.
17. Головка Т., Сагова С. Стратегічний аналіз: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / За ред. д-ра екон. наук, проф. М. Кужельного. Київ: КНЕУ, 2002. 198 с.
18. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>